

ДЕТЕРМИНИРАЩИ ФАКТОРИ НА СОЦИАЛНАТА УСЛУГА „ПРИЕМНА ГРИЖА”

Живко В. Жечев

DETERMINANT FACTORS IN THE SOCIAL SERVICE "FOSTER CARE"

Zhivko V. Zhechev

ABSTRACT: The foster care occurs in view of the growing public demand for raising and educating children deprived of parental care. It is a measure of child protection, where it is placed in a family environment, thereby preventing the negative consequences of placement in institutions for children deprived of parental care. The host family provides both individual care and family pattern of behavior and sense of security, built by creating a close relationship with an adult. The main goal of foster care is to return the child to his biological family.

KEY WORDS: foster care, foster family, biological families, foster child, and biological child.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-85/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Приемната грижа възниква с оглед на нарастващата обществена необходимост за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, и необходимостта от предоставянето на различни социални услуги. Тя е мярка за закрила на детето, при която то се настанява в семейна среда, като по този начин се цели предотвратяване на негативните последици от настаняване в институции за деца, лишени от родителска грижа. Приемното семейство осигурява както индивидуална грижа и семеен модел на поведение, така и чувство за сигурност, изградено чрез създаването на близка връзка с възрастен. Основната цел на приемната грижа е връщането на детето в неговото биологично семейство – цел, за чието реализиране са професионално ангажирани социални работници в екип с други специалисти (психолог, психотерапевт, лекар, юрист и др.). Именно поради това, когато е в интерес на детето, биологичните родители са част от цялостния процес – те носят своята отговорност.

Още през август 2003 г. влиза в сила *Наредба за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях* [1]. Въпреки че съдържа в себе си множество въпроси, тя заедно със *Закона за закрила на детето* [2] са нормативна база за приемната грижа в България. Съществуват и множество въпроси, свързани както с конкретната работа, така и с професионалната подготовка на социалните работници. Налице са и редица очаквания по отношение ефективността на грижата.

Съществуващите опити да се противопоставят или дискредитират институционалната и приемната грижи отвлечат вниманието от основната им цел – детето, лишено от родителска грижа – неговите особености, потребности, лична история.

Приемната грижа е социална услуга, която предоставя възможност на децата, които не могат да живеят със своите родители, да заживеят в друго семейство. Тя се предоставя от приемно семейство, което е част от целенасочения процес на деинституционализация в България.

Мотивация за осъществяване на приемно родителство

Един от основните моменти в подбора на приемни семейства е изясняването на тяхната **мотивация** (желание), тъй като тя има решаващо значение за развитието на

взаимоотношенията между бъдещите приемни родители и детето. Невинаги мотивите на желаещите да станат приемни родители са ясно осъзнати от тях самите.

Като основни и *най-често срещани сред бъдещите приемни семейства са следните мотиви* [3, с.78]: любов към децата; чувство на съжаление към децата в социалните домове и желание да им се помогне; невъзможност за създаване и отглеждане на собствени деца и нежелание да се изчаква продължително време, необходимо за осиновяването на дете; смърт на собственото дете и търсене на изход от тази трагична ситуация с приемно дете; собственото дете се чувства самотно и се нуждае от другар за игра и др.

Често мотивът на семейства с едно дете, които се кандидатират за приемни, произтича от желанието чрез детето да облекчат и разнообразят ежедневието на собственото си дете, да му осигурят другар в игрите или да го направят по-разумно и отговорно.

Приемното дете ще има винаги един различен статус, една различна роля в семейството със собствени деца. То знае, че за разлика от биологичните деца на приемното семейство, не е "истинско". Често приемното дете, сравнявайки се с биологичните деца на приемните си родители, се чувства непълноценен негов член. То се нуждае от много подкрепа, такт и търпение, за да възприеме новия си статус и успешно да се адаптира към новото си семейство. Тези семейства невинаги са наясно с факта, че приемното дете може и да не пожелае да играе с тяхното, че конфликтите и ревността могат да преобладават във взаимоотношенията им. Затова мотивацията, че биологичните деца на семейството трябва да имат братче или сестриче, не е достатъчна.

Семейства, които не могат поради различни причини да имат собствени деца, желаят в повечето случаи да осиновят дете. Основният мотив при тези родители е създаването на пълноценно семейство, но тъй като децата, подходящи за осиновяване, са малко и процедурата по осиновяване е твърде сложна и бавна, тези семейства решават да станат приемни родители. Приемното дете обаче има по-различен статус в сравнение с осиновеното дете.

Семейните двойки, които не могат да имат деца, са добра алтернатива за деца, при които връщането при биологичните родители е малко вероятно или невъзможно. Практиката показва, че бившите кандидат-осиновители се превръщат в една силна конкуренция на биологичните родители. До осиновяване се стига в редки случаи, когато биологичните родители признаят, че детето трябва да израсне при тези родители, към които то самото е привързано.

Някои *семейства, чиито отношения са в криза*, също размишляват върху желанието си да започнат да се грижат за приемно дете. Мотивите за това могат да бъдат няколко: всеки от партньорите с течение на времето живее свой собствен живот и търсят в приемното дете един общ ангажимент, който отново да ги сближи; бащата е прекалено ангажиран служебно, вследствие на което майката страда от липса и желае да запълни тази празнина чрез едно ново дете.

Самотни майки отглеждат сами своето собствено дете/деца най-често поради развод или някаква друга причина, довела до разделянето на двама партньори. Причината за желанието на самотните майки да се грижат за приемно дете е най-често мотивът за преодоляване на емоционалната зависимост между майката и биологичното дете. Зад това се крие копнежът за създаване на пълноценно семейство чрез отглеждане на второ дете.

Има много кандидати за *приемни родители в напреднала възраст*, чиито собствени деца са вече пораснали, но те все още не желаят да се откажат от родителската си функция. Те често пъти изтъкват като предимство натрупаните умения и знания в отглеждането и възпитанието на децата им. Опитът в областта на приемната грижа сочи, че тези приемни родители могат да бъдат най-пълноценни в обгрижването на приемно дете за по-кратък период, когато има предпоставки за връщане в семейството му и когато предстоят редовни контакти с биологичните родители.

Някои **семейства, чието дете е починало**, искат да вземат приемно дете, за да се справят по-лесно със загубата на собственото си дете. Но това е тежка задача за новото дете. То няма да стане никога такова, каквото е било починалото дете и няма да може да утеши новите си родители от загубата. Самото приемно дете носи вътре в себе си достатъчно тъга и болка. Родители, които са загубили дете, се нуждаят от много време за своята скръб, за да я приемат и чак тогава да сеобърнат към приемната грижа [7, с.80-90].

Съществен момент от предварителните разговори е необходимостта, приемните родители да помислят за своето социално обкръжение (роднини, близки, колеги, съседи) и какви възможни реакции предвиждат те при настаняването на приемно дете. Отговорността за една възможна отрицателна реакция на околните не трябва да бъде прехвърлена върху детето като причина за това [3, с. 65-66].

Социални взаимоотношения, детерминиращи поведението на приемното семейство

Решението за реализиране на приемна грижа е следствие от редица взаимосвързани мотиви (съзнавани и несъзнавани). Позитивните отношения между съпрузите в приемното семейство, между биологичното и приемното дете и между приемното семейство и социалното обкръжение е това, което би поддържало (и развивало) желанието на приемните родители да бъдат такива, да приемат себе си за успешни, да се чувстват удовлетворени.

Социални взаимоотношения между съпрузите в приемното семейство

За приемното семейство е много важно партньорите да имат стабилни отношения, всеки от партньорите да има своя сфера на автономност, да могат да преодоляват различни по своята същност конфликтни ситуации и да не очакват от другия да задоволява всичките му потребности. Връзката между тях е задоволителна тогава, когато са в състояние да предоставят един на друг близост и уважение, но също и да зачитат взаимно личните си граници и различията [7, с.184].

С настаняването на приемно дете в семейството се променят всички взаимоотношения. Между бащата и майката, както и между децата, настъпват неизбежни промени, за да може приемното дете да намери своето място между тях. Решаващ момент за развитието на детето е дали възрастните държат на мнението на другия в разрешаването на проблемни ситуации.

Един от най-често срещаните конфликти между двамата родители е поставяне на граници спрямо децата. Повечето майки трудно отказват на децата си, нямат строги изисквания за поддържането към определени правила от съвместното съжителство и много често отстъпват от позициите си. Но децата имат нужда от поставянето на определени граници. Те не вредят на развитието на детето в случай, че то не ги свързва с чести наказания [7, с.182].

Взаимоотношения между биологичното и приемното дете

Много често в случаите, когато кандидат **приемните родители имат едно собствено дете и искат да отглеждат приемно, смятат, че чрез приемното дете ще подпомогнат и разнообразят ежедневието на собственото си дете**, ще му осигурят другар в игрите или ще го направят по-разумно. Когато обстоятелствата в семейството са подобни, най- често се случва следното: преди приемното дете да дойде в семейството, биологичните деца го очакват с нетърпение и дори понякога те самите инициират такова решение. Но още от първоначалната фаза на привикване, когато всички обръщат по-голямо внимание на новия член от семейството, биологичните деца започват да се чувстват изоставени. Приемното дете изисква много внимание и грижи и кара биологичното дете да постави под въпрос своята собствена позиция в рамките на семейството [4, с.4].

При наличието на собствени деца в приемното семейство, “чуждото дете” става чувствително към своя особен статус. Биологичните деца също стоят пред тежката задача “да разделят” родителите си с новото дете.

С идването на приемното дете ролите на отделните членове на семейството изведнъж се променят. Собствените деца трябва да направят място в семейството на новото дете. То има начин на поведение, който е непознат на приемните родители. Променя нормите на поведение и навиците на всички останали, върши неща, които биологичните деца никога не биха се осмелили да направят преди.

Повечето приемни родители се отчайват, защото след първоначалното въодушевление, собствените им деца започват да ревнуват. Освен това те развиват и нови начини на поведение. Много от биологичните деца се чувстват по отношение на приемното дете победени. Не само приемното дете сравнява себе си с биологичното, но и обратното – биологичното дете също прави паралели с приемното, като разширява по този начин досегашните си норми и начини на поведение. Това води родителите до объркване и те често пропускат нуждата на собствените си деца от разбиране и внимание [7, с.176].

След разбирането на този факт, за някои приемни семейства е тежко да понесат, че са принудили собствените си деца да израснат в такива условия и започват да изпитват чувство на вина. Възможна е и обратната реакция — да изпитват чувство на вина по отношение на приемното дете, в случай че бъде отхвърлено от собствените им деца.

Различният статус на децата — приемни и биологични — неизбежно рефлектира на отношенията в семейството. Ако приемните деца в семейството са повече от едно, то тогава положението им на “непълноценни деца” се облекчава, защото се идентифицират взаимно в необикновената си ситуация и си помагат едно на друго. Децата не се чувстват единствени, след като има и други като тях, които имат родители някъде, но не могат да живеят при тях.

В такива ситуации приемните родители трябва да вдъхват увереност в приемните си деца, че въпреки техния различен статус, те имат редица положителни качества, с които могат да се гордеят. Успокоението за приемните деца трябва да се търси в помощта за приемане на действителността и сериозно отношение към чувствата им [7, с.178].

Всяко усилие от страна на приемните родители за уеднаквяване на децата ще доведе до отрицателни резултати. При подобно поведение децата се чувстват измамани. Ако бъдат наказвани, защото имат съперническо поведение или приемните родители се опитват да ги третират “справедливо”, в рамките на семейството не би могло да се създадат нормални отношения. Децата не се чувстват разбрани. Най-добрата помощ е всяко отделно дете да бъде поощрявано да развива собствената си индивидуалност [7].

Сложните отношения между децата се отразяват и в игрите им, които могат да станат конфликтни. Това е повод много често приемните родители да си задават въпроси по отношение на баланса между дистанцираност и близост. Много приемни семейства [4, с.4] “са отчаяни, защото не са в състояние да изпитат същите чувства към новото дете, каквито имат към своето собствено. В най-лошия случай те изпитват две екстремни състояния: близост и доверие към собственото дете и дистанция към приемното”. Някои родители започват да съжаляват собственото си дете и да се разкайват за това, което му причиняват с настаняването на друго дете. Те [7, с.180] “вземат страната на биологичното си дете и искат да го защитят. В подобни случаи приемното дете се чувства безпомощно да разруши този своеобразен съюз, което води до невъзможността да се чувства пълноценна част от семейството”.

Взаимоотношения между приемното семейство и социалното обкръжение

На приемните родители им се налага да разрешават проблеми, свързани с различни ситуации не само в семейството си, но и извън него. Те често се чувстват изоставени от своите роднини и близки. Социалното обкръжение не разбира често емоционалните им грижи и проблеми с приемните деца.

Позицията на роднините и съседите към “детето на чужди родители” се отразява и оказва влияние върху климата в приемното семейство. Приемните родители се чувстват под наблюдение, поради намесата на другите в отношенията им. Фактът, че приемното

семейство не е истинското семейство на детето, дава повод на много хора от обкръжението им да се чувстват компетентни и отговорни. Конструктивната помощ и солидарност остават често на заден план.

Сътрудничество между приемното семейство и биологичните родители

Мейуърд и Уайдмън пишат [6, с.35]: “когато детето бъде дадено за (приемна) грижа, то се сдобива с две семейства. Поради това, с оглед благополучието на детето е *важно естественото семейство и приемното семейство да формират една екологична система, да се отнасят помежду си с взаимно уважение и да си сътрудничат доколкото е възможно*”. Социалните служби следва да запазят културната и религиозна идентичност на децата при избора на приемно семейство за тях и да поддържат отношенията между приемните и биологичните родители в тази посока.

Дълго време в практиката е било прието биологичните родители да бъдат изолирани, тъй като се е смятало, че контактите с тях се отразяват негативно на приемното дете. Вече е доказан фактът, че техният потенциал може да се използва.

Сътрудничеството между приемното семейство и биологичните родители е необходимо условие за ефективната реализация на приемната грижа, чиято цел е завръщането на детето в биологичното семейство. Честотата и условията на контактите са в зависимост от потребностите на детето и неговия най-добър интерес. Дори когато перспективата за оставане на детето в приемното семейство е изяснена и всички условия са възприети от участващите страни, не всичко протича хармонично и без усложнения. След посещенията на биологичните родители децата често пъти са объркани и поради изразен страх от страна на биологичните родители, че приемните ще им “отнемат” детето, ще попречат да се съберат отново.

Съществуват редица “нормални” поводи за *конфликти между детето, приемното семейство и биологичните родители*. Израстването и развитието на приемните деца е съпроводено от редица болезнени моменти – загуба на близки, скръб, особен статус в приемното семейство, нестабилна идентичност. При посещенията се сблъскват два различни свята. Децата усещат поражението на родителите си, с което всъщност е свързано тяхното настаняване в приемното семейство [7, с.203].

Приемният родител трябва да знае, че контактите между биологичните родители и детето, особено когато то дълго време е живяло с тях преди да бъде настанено в приемно семейство, са от важно значение за него, защото му помагат по-лесно да преодолее раздялата с най-близките хора. *Детето много по-лесно се доверява на новите си приемни родители, ако старите му емоционални връзки бъдат поддържани чрез контакти и посещения.* Така детето само си дава реална преценка за бъдещата си перспектива – “ако те преминават в спокойна атмосфера, детето разбира и се успокоява, че биологичните му родители от една страна одобряват неговия начин на живот и неговото чувство за принадлежност към приемното семейство, а от друга – не са загубили интереса си към него и към неговото развитие. За доброто на детето е приемните родители също да се научат да разбират и уважават биологичното семейство” [5, с.5].

Най-често срещаните проблеми по време на контакти между детето, биологичните родители и приемните родители са описани от Ирмела Виман в книгата “Съветник на приемното дете” [7, с.215-222]. Децата не желаят да виждат своите родители. *Някои деца не желаят да виждат своите родители, защото се намират в конфликт на лоялността.* Детето усеща недоволството на приемното семейство, че то е все още привързано към истинските си родители. Също така може да изпитва неудобство и срам от факта, че чувства приемните си родители по-близки от биологичните.

Други деца несъзнавано изпитват страх от скръбта, предизвикана от срещата им с родителите им. Тяхната логика гласи следното: “Ако не познавам повече тези хора, те нямат да могат да ме нараняват”. Част от децата плачат, вместо да се радват на присъствието на

родителите си. Това е знак, че те все още могат да изразяват скръбта си и я използват като обвинение срещу близките си за това, че са ги изоставили. Всички тези реакции изразяват стремежа на децата да превъзмогнат травмата, загубата и страха от повторно изоставяне.

Заявявайки, че не искат да виждат повече биологичните си родители, децата се опитват да обърнат своята слабост в сила. От позицията си на жертви те преминават в позицията си на действащи лица, като вземат властта и контрола върху ситуацията. Казвайки “не”, те престават да се чувстват изоставени и победени. Сега те са тези, които са изоставили родителите си.

Някои деца отказват контактите с родителите с цел наказание. Това поведение се причислява към стратегията за предотвратяване на болката. Намерението на децата да накажат родителите си често се придружава впоследствие от чувства за вина и агресивните им намерения се обръщат срещу самите тях.

Биологичните родители не спазват уговорките за посещения. Причина за неспазване на уговорките от страна на биологичните родители могат да бъдат протест срещу регламентиране на тяхното право да виждат собствените деца.

Практиката показва, че след такива срещи, децата се чувстват по-пълноценни, преодоляват чувството си на изоставеното дете, възстановяват образите от своето минало. Този контакт им дава възможност да си изградят собствен образ за родителите и да разберат по-добре причините за настаняването им в приемно семейство. Децата, които виждат отново родителите си след дълъг период от време, правят крачка напред в изясняването на двойствената си ситуация и много често се привързват още по-силно към приемните си родители.

От всичко посочено в статията до тук могат да се направят следните изводи:

От социално-психологическа гледна точка е много важно да се знае, че по време на настаняването на детето в приемно семейство, приемните родители поемат отговорността както за опазване живота и здравето му, така и за неговото възпитание. Те не могат да вземат еднолично решения, свързани с бъдещето на детето или да променят решения, които са били съгласувани с човека (хората), носещ родителската отговорност, и специалистите, супервизиращи детето и приемното семейство.

Целият процес на подбор, оценяване, одобряване и обучение на приемни семейства следва да е насочен към осигуряване на безопасна и качествена грижа за децата, която ще им даде възможност за придобиване на умения за самостоятелен живот и по-добра социална интеграция. Това е съществена част от управление на услугата „Приемна грижа”.

Мотивацията има решаващо значение за развитието на взаимоотношенията между бъдещите приемни родители и детето. Тази мотивация е мощен фактор, детерминиращ управлението на услугата „Приемна грижа”. Невинаги мотивите на желаещите да станат приемни родители са ясно осъзнати от тях самите. Но те могат да бъдат: любов към децата; чувство на съжаление към децата в социалните домове; невъзможност за създаване и отглеждане на собствени деца и др.

References:

1. Law on Child Protection, in power from State Gazette number 48 from 13.06.2000, repeatedly changed and amended, last amended in State Gazette number 8 from 29.01.2016
2. Regulation on conditions and procedures for application, selection and approval of foster families and placing children in them, in power from State Gazette number 100 from 12.12.2006, repeatedly changed and amended, last amended in State Gazette number 68 from 4.09.2012
3. Lutter, E., Professionelle Formen familiennamen her Fremdunterbringung von Kindern. Wien, Druck/Kopien, 1996

4. Federal Register. Title IV-E foster care eligibility reviews and child and family services state plan reviewers: Technical Corrections. Washington, DC: United States Printing Office, November 23, 2000
5. Gesellschafter Elternbund und Erziehungshilfe, Pflegeelternverein Steiermark. Elternheft Nr. 69., Nr.69, 2/9
6. Tenovici, D., Foster Children and Foster Families in Romania. – In: Foster children in a changing world. Documentation of the European IFKO – conference Berlin 1994. B., 1994
7. Wagner, P., Understanding Professional Ethics. Bloomington, Phi Delta Kappa Educational Foundation, 1996

*Assoc. Prof., PhD Zhivko Zhechev
Department of Social Work
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
zzykoz@abv.bg*

SOCIOBRAINS